

## Latinka Perović:

Naslov knjige koju će vam večeras predstaviti dva istoričara, kolega Milivoj Bešlin i ja, i sama je delo istoričara. Njen naslov glasi: „Iz Skupštine Republike Srpske 1991–1996. Izvodi iz izlaganja poslanika Skupštine Republike Srpske kao dokazni materijal na Međunarodnom krivičnom sudu u Hagu“. Reč je o istorijskom izvoru prvog reda. Zbog okolnosti u kojima je nastao, ovaj izvor, kako kaže njegov priređivač, predstavlja „nezaobilazan resurs za proučavanje nacionalističkog projekta bosanskih Srba iz 1990-ih godina“. Ali, najpre, želim da kažem da ovaj izvor predstavlja snažnu potvrdu dva zaključka koji proizlaze iz dugog iskustva istraživanja prošlosti.

Prvi je zaključak da su protagonisti istorijskih događaja, u trenutku kada ih planiraju, iskreniji i od potonjih interpretatora tih događaja i od samih sebe u memoarima ili na sudskim procesima. Naučna istina je zasnovana na istorijskim izvorima prvog reda, koji su nepromenljivi. Knjiga o kojoj večeras govorimo je upravo to: istorijski izvor prvog reda. Ona sadrži izvode iz govora političkih i vojnih lidera bosanskih Srba i poslanika – koje su činili i ljudi iz naroda i učeni ljudi – izgovorenih u Skupštini kao najvišem političkom telu Republike Srpske. Izgovoreni na tajnim, zatvorenim sednicama, ti se govori razlikuju od izjava u javnosti. Da bi dezorijentisali neprijatelja, oni su svesno lažljivi i pritvorni u javnosti. Da bi, pak, učvrstili jedinstvo oko vlastitih ciljeva, oni su u Skupštini iskreni i otvoreni. Izgovarani u dugom vremenskom periodu, od 1991. do 1996. godine, govori na zatvorenim i tajnim sednicama Skupštine Republike Srpske omogućuju „da konstruišemo osnovu na kojoj je počivao projekt bosanskih Srba“.

Drugi zaključak koji proizlazi iz pomenutog istraživačkog iskustva jeste da se i svaki istorijski izvor prvog reda mora posmatrati u istorijskom kontekstu. Zato je važno da se i pojedinim izvorom bavi onaj koji poznaje kontekst. U slučaju knjige o kojoj govorimo, taj uslov je apsolutno ispunjen.

Priređivač knjige „Iz Skupštine Republike Srpske“ je američki istoričar Robert Donia. Radio je u Centru za proučavanje Rusije i Istočne Evrope, Univerziteta u Mičigenu, SAD. Pomno je istraživao prošlost Bosne i Hercegovine i objavio više knjiga: *Islam pod Dvoglavim orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine, 1878–1914* (1981); ko-autor je knjige *Bosna i Hercegovina: izneverena tradicija* (1994); *Sarajevo – biografija grada* (2006). Nema sumnje, da je u pitanju poznavalac istorije Bosne i Hercegovine, to jest onog istorijskog konteksta u koji je situirao i ono što je izrečeno na sednicama Skupštine Republike Srpske. Kojim se metodom, pri tome, služio?

Na uzorku manjem od 1 odsto, Robert Donia je dao sukus svega onoga što su, u toku pet godina, izgovorili poslanici Skupštine Republike Srpske, politički i vojni lideri bosanskih Srba. U osam tematskih celina: I Politički ideal skupštinskog rukovodstva i delegata; II Srpski strateški ciljevi; III Odnosi između srpskih teritorijalnih oblasti; IV Regionalizacija; V Policija, MUP, državne službe bezbjednosti; VI Vojne i paravojne formacije; VII Vođenje rata; VIII Demografija i kretanje stanovništva – ogledaju se ideološke osnove srpske etničke države u teritorijalnom kontinuitetu, strateški ciljevi i sredstva da se do takve države, jednom zauvek, dođe.

Robert Donia je u rekonstrukciji ideala srpskih nacionalista sledio proces koji se u njihovim glavama odvijao: Srbi kao žrtve istorije, Jugoslavija kao istorijski izgubljeno vreme, Drugi – pre svega Muslimani i Hrvati – kao neprijatelji srpskog naroda, sa kojima nije moguće zajednički život.

Na četrnaestoj sednici Skupštine, 27. marta 1992. godine, Radovan Karadžić je rekao: „Nama, izgleda, nije ni potrebno da se dogovaramo oko cilja. Cilj je zapisan duboko u nama. On je svet po tome što je božanski i po tome što ga nije ljudska ruka tamo postavila. To je cilj koji srpski narod osjeća i gaji u sebi i od koga nikad ne odustaje, ma koliko vremena bila teška. Mi smo se morali dogovoriti o taktici, mi smo se morali dogovoriti o praktičnim koracima, ali o najdalekosežnijim strateškim ciljevima nismo se morali dogovarati jer je svako imao jednu te istu misao. A to je najsigurnija garancija da je to iz najdubljeg bića srpskog naroda, iz najdubljeg bića svakog njegovog pripadnika“.

„Usred Evrope“, rekao je Karadžić na istoj sednici, „postoje nacionalne zajednice koje ne mogu da žive zajedno. Ne mogu jer ometaju razvoj jedna drugoj. Ima u biljnom svijetu \_\_\_\_\_ koje ne mogu da rastu zajedno. Moraju da se odmaknu da bi napredovali.

Mogu da kažem da nema ni jednog Srbina koji je odbacio, mogao je privremeno da stavi na stranu, ali iz taktičkih razloga, ali nije odbacio konačni strateški cilj srpskog naroda da živi u jednoj državi, odnosno u jednoj zajedničkoj državi, u jednom savezu država“.

Srpska strana u Bosni i Hercegovini (Predsedništvo, Vlada, Savet nacionalne bezbednosti) usvojila je šest srpskih strateških ciljeva. Prvi, „razdvajanje od druge dve nacionalne zajednice, državno razdvajanje“. Drugi, „koridor između Semberije i Krajine... koji moramo da ostvarimo jer nema Krajine, nema Bosanske Krajine, nema Srpske Krajine, nema Saveza srpskih zemalja, ukoliko ne ostvarimo taj koridor koji će nas dobro integrisati i koji će nam omogućiti nesmetan protok iz jednog dijela naše države u drugi“. Treći, „uspostavljanje koridora u dolini rijeke Drine kao granice između dva svijeta“. Četvrti, „uspostavljanje granice na rijeci Uni i rijeci Neretvi“. Peti, „podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski... Sarajevo nam je strateški gledano na prvom mjestu“. Šesti, „izlaz Republike Srpske na more“.

„Prvi cilj je najvažniji... svi ostali su podtačke prvog“ – rekao je na istoj sednici Skupštine njen predsjednik, Momčilo Krajišnik i nastavio: „Jesmo li se opredijelili da se konačno razgraničimo sa druge dvije nacionalne zajednice?... Kad smo govorili da gdje su Srbi, to je srpska teritorija, to je mobilizacija cijelog srpskog naroda... svaki Srbin ima pištolj i mapu“.

U logici srpskih strateških ciljeva bilo je, dakle, razbijanje Bosne i Hercegovine, a zatim centralizacija srpskih teritorija. Projekt „svi Srbi u jednoj državi“ pretvorio se u multietničkoj Bosni i Hercegovini u čudovišan inženjering. Njegovi akteri su bili savršeno svesni toga.

U svom kratkom *Uvodu* za štampanu verziju „Iz Skupštine Republike Srpske 1991–1996. godine“ Roberta Donie, Edina Bećirović, profesorka Univerziteta u Sarajevu, kaže da se u optužbama za genocid, genocid prikazuje „kao nešto što je duboko skriveno u mislima počilaca, te da je namjeru (*mens rea*) veoma teško dokazati“. Međutim, učesnici ratne Skupštine Republike Srpske govorili su otvoreno o uništenju pripadnika druge dve nacionalne zajednice u Bosni i Hercegovini, Muslimana i Hrvata.

Kada je, 12. maja 1992. godine, čuo za šest srpskih strateških ciljeva, general Ratko Mladić je odmah njihovu političku sadržinu preveo na vojnički jezik. „Prema tome“, rekao je, „mi ne možemo imati rešeto da prosijemo samo da ostanu Srbi ili propadnu Srbi i ostali da odu. Pa to je, to neće, ja ne znam kako će gospodin Krajišnik i gospodin Karadžić objasniti svijetu. To je ljudi genocid“.

Međutim, ne samo njih dvojica nego ni cela Skupština nisu mnogo marili za to. U ideološkoj zaslepljenosti i pobjedničkoj euforiji, Radovan Karadžić je, 10. januara 1994. godine, rekao: „Mi možemo smatrati da smo pobjednici kad smo pritisnuli ovoliko zemlje, računajući da je ta zemlja sada 100% srpska. Makar da spadnemo i na pedeset i koji procenat, mi treba da budemo presrećni i prezadovoljni, to je Dušanovo carstvo“. Pred takvim rezultatom mora, bio je uveren Radovan Karadžić, zastati i svet. „Naravno“, kaže on na sednici Skupštine, 24–27. jula 1992. godine, „protiv sebe imamo velike sile. Ali još uvijek, te sile će se prilagođavati sili srpskog naroda, odnosno njegove težnje da živi u svojoj državi, odnosno u savezu država, odnosno da živi onako kako hoće“.

Profesor Robert Donia je iz jednog obimnog i proverljivog istorijskog izvora kakav su zapisnici sa sednice Skupštine Republike Srpske od 1991. do 1996. godine, napravio izvod. Učinio je to kao istoričar i ekspert. Njegov izvod iz pomenutih zapisnika poslužio je kao dokazni materijal na Međunarodnom krivičnom sudu u Hagu. Taj izvod je bez Doniovih komentara: on sadrži samo autentične izjave političkih i vojnih lidera bosanskih Srba i poslanika u Skupštini Republike Srpske. To je važno reći iz sledećih razloga.

Haški sud je, od početka, osporavan i kritikovan s raznih strana. Takav odnos prema Haškom sudu proteže se i na ocenu obilja dokaza koje je on prikupio kao dokazni materijal u postupcima koji su pred njim vođeni. Haškom sudu se najviše zameralo što nije doprineo pomirenju već je, naprotiv, svojim „političkim“ presudama produbio nepoverenje južnoslovenskih naroda. Drugim rečima što nije sledio logiku da su za rat 90-ih godina podjednako krivi svi narodi i da su svi činili zločine. Čak se i istoričari „ljute“ na Haški sud zbog selektivne pravde koja remeti „ravnotežu“ u uspostavljanju krivice i na taj način njima stvara teškoće da objasne raspad jugoslovenske države i karakter ratova 90-ih godina. Pri tome, pažnji izmiče ideologija etničkog nacionalizma, koji je bio, i još uvek je, glavna prepreka pomirenju. Nama u Srbiji kao da nije bilo dovoljno negiranje Haškog suda, odbijanje saradnje sa njim, petnaestogodišnje prikrivanje haških optuženika, bio je potreban nedavni govor predsednika Republike Srbije o Haškom sudu usred Ujedinjenih nacija, koje su taj sud osnovale. U svim tim manifestacijama sadržan je ne samo glavni razlog nepoverenja među narodima bivše Jugoslavije već i ferment našeg unutrašnjeg moralnog propadanja i izlaska iz istorije. U politici poricanja sadržana je opasnost od identifikovanja državne i društvene zajednice sa zločinima koji su počinjeni u ime „svetog“, u ime „božanskog“ cilja: stvaranja svesrpske države. Ta je opasnost utoliko veća što i samo jedan istorijski izvor kao ovaj koji je ponudio Robert Donia pokazuje da realnu prošlost, ipak, nije moguće potpuno falsifikovati i zatvoriti u nacionalne okvire. Laž planera i izvršilaca zločina vraća se kao nezaobilazna istina o njima. Karadžić, Krajišnik, Mladić, Maksimović i toliki drugi čija se imena nalaze u Indeksu na kraju knjige „Iz Skupštine Republike Srpske 1991–1996. godine“ ne mogu, i da hoće, izmeniti ono što su rekli i učinili. Od njih ne zavisi pomirenje: ono zavisi od onih koji su došli posle njih odnosno, koliko su ovi drugi, nakon vojnog i političkog poraza Srbije u ratovima 90-ih godina, ideološki raskinuli sa etničkim nacionalizmom? Odgovor na ovo pitanje, barem za mene, nije ohrabrujuć.

Sonja Biserko

Pozdravljam vas sve u ime Helsinskog odbora za ljudska prava u Srbiji i u svoje osobno ime.

Zahvaljujem Vam što ste dosli u tolikom broju. Raduje me da u Beogradu ima toliko ljudi koji znaju i žele da čuju šta se dešavalo u Bosni i Hercegovini. Knjiga pred nama je dragocen izvor i dokument za promišljanje i razumevanje rata u Bosni i Hercegovini. Robert Donia je sačinio izvode iz transkripata Skupštine Republike Srpske u periodu od 1991, do 1996. godine. Materijal je složen hronoloski po temama.

Ova knjiga je, pre svega važna za srpsku elitu koja je moralno obavezna da intelektualno i praktično bude javni nosilac kulture sećanja koja podrazumeva kritičnu refleksiju nedavne prošlosti. Nažalost, ona do sada nije pokazala spremnost da bude predvodnik u tako važnom i veoma kompleksnom procesu. *Bez obzira na činjenicu što, osim haškog i drugi specijalni sudovi sankcionišu masovne zločine, srpska elita nije pokazala spremnost da se angažuje na moralnoj obnovi društva. Upravo taj deo preuzimanja odgovornosti nedostaje Srbiji, iako je od ratova i zločina prošlo gotovo dve decenije. Ne samo da država nije preuzela odgovornost niti ozbiljno osudila zločinačku politiku režima Slobodana Miloševića, nego je ta politika nastavljena drugim sredstvima.* To ujedno ukazuje da je srpski nacionalni projekat bio široko podržan i da su u njemu praktično svi učestvovali: vlast, opzicija (osim nekoliko izuzetaka) i sve elite osim one koja je učestvovala u antiratnom pokretu, koji je takođe bio ograničen. Zbog toga je najveća opasnost za budućnost Srbije i normalizaciju odnosa u regionu upravo ta opsesija o ujedinjenjenju svih Srba pod jednim državnim krovom.

Ova knjiga pruža uvid u strategiju koja se sprovodila u Bosni. Radovan Karadžić je ratne ciljeve prvi put izložio na 16. sednici Skupštine RS u maju 1992. godine; oni su poznati kao "šest strateških ciljeva": prvi cilj je razdvajanje srpske od druge dve zajednice; drugi cilj je koridor između Semberije i Krajine, a treći eliminacija reke Drine kao granice, odnosno ukidanje postojeće granice koja je razdvajala Bosnu i Hercegovinu od Srbije. Četvrti cilj je uspostavljanje granice na reci Uni i reci Neretvi, a peti, podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo. Šesti cilj bio je izlaz Srpske republike Bosne i Hercegovine na more.

Odnos prema Bosni ostao je nepromenjen i gotovo 18 godina nakon od završetka rata. Državnu strategiju prema Bosni dosledno su sprovodile do sada sve vlade Srbije, a ona se oslanja na nekoliko važnih odrednica, osim spomenutih šest ratnih ciljeva: na kongres srpskih intelektualaca koji je održan u Beogradu 1994. godine; na zaključke sa savetovanja, *Geopolitička stvarnost Srba*, (Institut za geostrateške studije na Fruškoj gori, Novi Sad, 1997), kad je Dejtonski sporazum prihvaćen kao maksimum u datim međunarodnim okolnostima i uspostavljene smernice za sprečavanje povratka izbeglica u RS i ekonomsko i kulturno integrisanje RS u Srbiju. Treća važna odrednica je predgovor Dobrice Ćosića dnevnicičkim zabeleškama Nikole Koljevića "Stvaranje Republike Srpske" (Beograd: Službeni glasnik, 2008); Četvrta važna odrednica je Strategija Vlade Srbije za odnose sa Srbima u regionu koju je izradilo Ministarstvo za dijasporu (2009) i knjiga Dobrice Ćosića "Bosanski rat" (Beograd: Službeni glasnik, 2012).

RS se u Srbiji tretira kao država, kao nova činjenica koja je nastala u funkciji odbrane konstitutivnosti srpskog naroda i koja je međunarodno verifikovana Dejtonskim sporazumom. Raspad Bosne, odnosno osamostavljanje Republike Srpske je državni cilj kome su podređeni i članstvo u EU, i suštinski nacionalni interesi same Srbije. I zato, kako misle nacionalisti, sudbinsko vezivanje Srbije za evropske integracije vezalo bi ruke Srbiji da pomogne u održanju Republike Srpske. Nije neočekivano drama i dilema oko potpisivanja sporazuma sa Prištinom koji je u toku.

Takva hijerarhija prioriteta opredeljuje ponašanje Srbije prema Sarajevu. Događaji iz devedesetih i njihovo tumačenje kao oslobodilačkog rata i, prema Ćosiću, kao "odbrane slobode i istine i nacionalnih prava u Republici Srpskoj" - ostaju glavna prepreka uklanjanju suštinske kočnice državnoj konsolidaciji Bosne i Hercegovine, kao i normalizaciji odnosa između dvije zemlje. Ovakve i slične publikacije, u kontekstu dvadesetogodišnje manipulacije istorijskim činjenicama, u Srbiji su već zacementirale interpretaciju o ratu u Bosni i Hercegovini koja je suprotna istorijskoj istini. I to bez obzira na to što je Haški tribunal doneo najviše presuda upravo povodom zločina Srba počinjenih nad Bošnjacima. Ignorisanje Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i svih prikupljenih i dokumentovanih dokaza o ratu u Bosni i Hercegovini dodatno komplikuje odnose u BiH, posebno odnose Srba i Bošnjaka. Nedavni Nikolićev govor u UN dodatno je komplikovao odnose sa regionom. On je haške procese stavio u istu ravan sa procesima koje je vodila inkvizicija, kao i sa pariskim i moskovskim procesima, odnosno tvrdeći da su postupci protiv Srba motivisani kažnjavanjem i odmazdom, kao i da su su bez pravde i pravednost. To je višestruko opasno i štetno, ne samo za konsolidovanje u Bosni i Hercegovini, nego i za demokratski napredak i evropsku budućnost Srbije.

**Ta se "nepropisno upokojena, mračna prošlost" mora upokojiti. A može se upokojiti jedino istorijskom istinom i pravdom. Delić te istine je u ovoj knjizi koja je danas pred nama. Čitajući ove izvode iz transkripata, svaki iole pažljiviji čitalac medija u Srbiji u predvečerje rata, može zaključiti da su sve teze iznete na skupštini RS bile skovane u Beogradu, a lansirane u medijima, posebno u periodu od 1988, do 1991. Propaganda protiv Bosne počela je intenzivno u trenutku kad je postalo jasno da i Bosna idem putem nezavisnosti. Srbijanski mediji su iznosili teze srpskih akademika koji su onda širene i umnožavane na različitim nivoima. Sve što se čulo u skupštini RS je pre toga izrečeno u Beogradu.**

Evo nekih teza iz Skupštine RS:

"Srbi su državotvorni narod, doveden u poziciju da o nama odlučuje daleko manjinski narod, odnosno oni narodi koji nisu nikad imali svoju državu i koji, dabome, nisu državotvorni narod." "Kome ne valja s nama i među nama, neka traži" prostor." Ili "Mi imamo pravo i možemo da spriječimo bilo koga u svim mjestima u kojima smo imali plebiscite da se odvoji od Jugoslavije. Gdje god su Srbi glasali, bez obzira na to ima li ih 5% ili 55%, to je konstitutivni dio toga mjesta i te Republike. Gdje smo se god na svom plebiscitu izjasnili da ostanemo u Jugoslaviji i to mjesto po našoj volji mora da ostane u Jugoslaviji, ako mi tako odlučimo". Hijerarhija naših ciljeva "na prvom mestu trebalo da bude uspostavljanje jedinstvenog državnog prostora od teritorija gde u većini žive Srbi. To mora da bude naš minimum".

“Prije rata planirajući šta će sve biti od one BiH, uplanirali smo i ispalo je skoro slično onome šta će biti u Sarajevu. Razmišljali smo tada da osvojimo planinu Zvijezdu i da to bude granica i da kanjon rijeke Krivaje posluži za povezivanje Sarajeva i Banja Luke i da se za 1,5 [čas], jednim dobrim putem može stići iz Sarajeva u Banja Luku. To je država, to je dobro integrisana nacija, to je bio naš plan daleko prije rata. Molim vas, ta opcija još nije izgubljena...”

“... mi smo u skladu platforme Skupštine izričito stavili do znanja da je naša opcija, primarna opcija, ujedinjenje sa Srbijom. Ako ne ide to, onda nezavisnost.”

“Naši Muslimani više nemaju ni jedan oblik kolektivnog identiteta i nijedan kamen temeljac za koji bi se uhvatili, osim najradikalnijeg islamskog fundamentalizma. To je činjenica sa kojom se mora računati. A zašto sam sve to ispričao? Da bih odgovorio na prethodno pitanje.”

“Naš cilj mora da bude izlaz na more gdje su mu Srbi najbliži, a to je srpska Hercegovina.”

“Postigli smo, po mom mišljenju, osnovnu stvar da su oni pristali da se BiH treba da podijeli po etničkom principu i da to budu tri nacionalne jedinice. ...

“Nema ni jednog Srbina koji je odbacio konačni strateški cilj srpskog naroda da živi u jednoj državi, odnosno u jednoj zajedničkoj država, u jednom savezu država.”

“Ukupna srpska nacija treba da se integriše oko nekoliko svojih čvorišta, prije svega oko Beograda pa onda oko nekih čvorova policentričnog razvoja u RS.”

“Ne daju li nam Jugoslaviju, ne smije Srbija doći u Bosansku krajinu da je brani. Ne smije, jer i Srbija će biti uništena, a cilj je da se Srbija uništi. ...

Ova knjiga predstavlja samo mali deo istine o ratu u Bosni.

Genocid u Bosni je dokazan. Genocid po definiciji ne može se zaboraviti tokom generacija. Moralna je obaveza Srbije da pomogne ljudima da to zaborave i da normalno žive bez opsednutosti i sa stalnim noćnim morama, Srbija mora priznati tu ljudsku tragediju. Pred srpskom elitom stoji i pitanje - da li spremna da prizna da je postojala određena ideologija, utemeljena znatno ranije, a koju je devedesetih godina podržala većina. Da li je spremna da prizna da je državna politika i kolaboracija institucija povezanih sa državom, omogućila sprovođenje te politike. Da prizna da su postojale deportacije i masakri civilnog stanovništva čija su imena identifikovana, kao i njihova kulturna afilijacija ili religija.

Da prizna da postoje dokazi o sistematskom uklanjanju tragova zločina, poput onih u blizini Beograda, u Batajnici. Da prizna da postoje dokazi o dislociranju ubijenih (tzv. sekundarne i tercijarne masovne grobnice) i njihovo unakzivanje, a ponekad i, često i njihove spaljivanje. Da je namerno uništavano kulturno nasleđe, kako bi se zatru identitet drugih zajednica i još mnogo toga. Do sada su utvrđene mnoge istorijske činjenice, postoje brojni dokumenti, materijali, knjige, filmovi. Ova knjiga je samo mali delić toga. Ali sve to još nije predočeno srpskoj javnosti, u mnogome ni svetskoj.

Knjiga koju danas promoviramo je važan podsetnik na to da je pred nama ovde u Beogradu još veoma dalek put do prihvatanja realnosti, elementarne ljudskosti i moralnosti. Medjunarodna zajednica u svom ophodjenju sa Srbijom nije posvetila dovoljno pažnje ispunjavanje njenih moralnih obaveza prema regionu i svetu. U tom smislu ona je prihvatila „komercijalni“ odnos Srbije prema tim

obavezama, što je stvorilo utisak da ispunjavanje obaveza prema Haškom tribunalu (hapšenje Karadžića, Mladića i Hadžića ) predstavlja kraj njenih obaveza. Ali, ni tokom rata međunarodna zajednica nije izbegla podvalu da se razgovara samo o etničkim mapama. Tako Krajišnik na jednoj od sednica kaže: "Mi smo tako juče uživali kada smo vidjeli kako Evropljani nose kartu kao Srbi, nemaju samo pištolje pa da ih sakriju. Jer, svaki Srbin ima pištolj i kartu."

Milivoj Bešlin

Knjiga Roberta Donie IZ SKUPŠTINE REPUBLIKE SRPSKE 1991–1996. važan je historiografski i dokumentarni doprinos razumevanju i kontekstualizaciji ratnih sukoba u BiH. Umesto u tom ratu počinjenih masovnih zločina, za dominantne tokove srpske intelektualne i političke elite, predmet osude, stigme i moralne diskreditacije je Međunarodni sud za ratne zločine na čiji upit je ova knjiga i nastala. Lako uočljivom ekvilibristikom zamenjene su uloge vinovnika zločina i umesto stvarnih krivaca koji su izloženi viktimizaciji, moralnoj osudi je podvrgnut sud koji bi trebalo da optužene procesuirati. Uz sve nedostatke, Haški sud je ipak prekinuo praksu nekažnjivosti zločina i to je njegova istorijska uloga. Oni koji ga danas u Srbiji izlažu napadima i difamaciji ne čine to jer, kako kažu, sud nije gonio sve krivce, već to čine zbog toga što se nekim zločincima, ipak, sudilo. Sud je izložen napadima ne zbog toga što je propustio da učini, već zbog onoga što je učinio, zbog onih koje je priveo pravdi. Naravno da protagonistima antihaške kampanje, a reč je o vrlo širokoj i ideološki heterogenoj koaliciji, nije stalo do pojedinačnih ljudi koji su procesuirani, oni žele da sačuvaju esencijalne karakteristike ideologije nacionalizma i da je ekskulpiraju tereta masovnih i sistematskih zločina, koji su u njeno ime i na njen podsticaj počinjeni. Doniina knjiga tu vezi ideologije i zločina jasno pokazuje i zbog toga je važna. Istoričaru koji čita ovu knjigu teško je da ne uoči važne paralele, kojih se, inače, u historiografiji treba čuvati. Naime, kada vođa četničkog pokreta Draža Mihailović u *Instrukciji* svojim komandantima Đorđu Lašiću i Pavlu Đurišiću (20. decembar 1941), piše: „stvoriti Veliku Srbiju“ ... „čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata“ ... „čišćenje Sandžaka od muslimanskog življa i Bosne od muslimanskog i hrvatskog življa“, itd. teško da ima nekoga ko ne prepoznaje neprekinuti idejni kontinuitet izražen kroz nepromenjene ciljeve te ideologije, do danas. Ili kada komandant Limsko-sandžačkih četničkih odreda Pavle Đurišić šalje 6. januara 1943. izveštaj Mihailoviću: „Operacije u srezu Belopoljskom otpočele su juče 5. ovog meseca. Sve se izvodi tačno po planu. Rade je juče spalio 15 kuća, ubio 10 muslimana i 5 je sagorelo u kućama. Izvesna sela koja su uporište muslimana moraju se spaliti i to sam naredio.“ Navedeni komandant šalje izveštaj Draži Mihailoviću 10. januara 1943. „Akcija na desnoj obali Lima u srezu Bjelopoljskom završena je. Ista je izvedena tačno po utvrđenom planu. Rezultat ove borbe je: *Potpuno su uništena sledeća muslimanska sela* (nabrajanje...). *Ukupno 33 sela*. Žrtve: muslimana boraca oko 400; žena i dece oko 1000. (...) Moral kod muslimana je potpuno opao.“

Knjiga o kojoj danas govorimo pokazuje neporecivi idejni kontinuitet i nepromenjene ciljeve provedene u ratovima četrdesetih i devedesetih. Taj kontinuitet je čak i semantički, činjenica da se Bošnjaci nazivaju "Turcima". Navedene aktere u "dalekoj" i "bliskoj" prošlosti spajali su radikalni antikomunizam, antijugoslovenstvo, antizapadnjaštvo i nacionalizam, emaniran kroz ratnu politiku koja je imala dva primarna cilja – ostvarenje davnašnjih „zavetnih misli“ i stvaranje velikodržavne tvorevine, koja bi bila etnički čista. Jer da bi bila istorijski ostvariva i dugoročno održiva trebalo je postići fizičko uništenje druga dva naroda. Tako u Diniinoj knjizi stoje navedene reči Dragana Kalinića, ministra zdravstva koji na Skupštini Republike Srpske kaže: "... poznavajući ko nam je neprijatelj, u kojoj mjeri je on perfidan, i u kojoj mjeri mu se ne može vjerovati, sve dotle dok se on fizički, vojnički ne uništi i ne slomije, što podrazumijeva, naravno i eliminisanje i likvidaciju njegovih ključnih ljudi. Ja se odmah opredjeljujem za ovu prvu opciju, ratnu opciju ...". Na trideset četvrtoj sednici Skupštine, 27. avgust – 1. oktobar 1993. godine, Petar Subašić kaže: "Znači, jedan od ciljeva jeste da se ti Muslimani rastjeraju. Njih ima dosta u Livnu i ne znaju šta će sa njima." Na četrdeset šestoj sednici Skupštine, 9 – 23. novembar 1994. godine, poslanik Kerović: "Mi ćemo, budite ubijeđeni, ja bi volio da nisam u pravu, i daj Bože da nisam, da ćemo jednog dana morati se definitivno razračunati sa Muslimanima za sva vremena. Ne trebamo se mi plašiti, ostaće prazni prostori." Na trideset sedmoj sednici Skupštine, 10. januar 1994. godine, Vojislav Maksimović kaže: "Ovo što bih ja zaista htio da bude naš stav ovdje, da se utvrdi da Muslimani i Hrvati ne mogu da se vraćaju na prostore gdje ćemo mi imati vlast... Mene ne interesuje da li će uopšte Muslimani živjeti, gdje će živjeti... Prema tome, treba da otpadne bilo kakva pomisao da ćemo mi dobiti 500 Muslimana i više koji će biti u okviru neke naše buduće države."

Imajući pred sobom izvorni materijal iz ratova 40-ih i 90-ih, otkriva se asinhrona crta nacionalističke temporalnosti, spoj predaka i potomaka, ideje koje su mrtvi preci započeli, a živi potomci dužni da nastave – teleološki kontinuitet ideološke koncepcije koja je prožela sve segmente društva u pokušaju da njeni ciljevi postanu večni i bezalternativni.

Intelektualci naizgled različitih orijentacija u Srbiji vrlo rado i relativno često izražavaju bojazan, jer ništa ne košta, da nam neće Haški sud pisati istoriju. Apsurdno je da to čine i oni koji su istoriju posle 2000. rešili da napišu u Skupštini, da bi njihovi sudovi širom zemlje zakivali oktrosanu sliku istorije Drugog svetskog rata i posleratnog perioda u Jugoslaviji. Znaju oni dobro da Hag i nema intenciju da piše istoriju, kao što znaju da je ni jedan sud nije napisao. Otkuda onda tako frekventno reprodukovanje te mantre? Strah dolazi otuda što je rat na prostorima Jugoslavije verovatno najbolje dokumentovani rat u istoriji. Tajni stenogrami, sednice najviših državnih, zakonodavnih, vojnih institucija iz ratnog vremena nikada nama istoričarima ne bi bili dostupni u integralnim verzijama da nije bilo Međunarodnog suda i insistiranja zapadnih zemalja da se sudu ustupi nevedena dokumentacija. Za sadržaje mnogih od tih dokumenata već znamo o čemu pišu, ali kada se sva suđenja u Hagu završe građa će u celovitom obliku biti dostupna za istoriografska istraživanja i biće jednako dostupna svima. Uz to iskazi svedoka odbrane i optužbe dopunjavaju ovaj korpus građe koja heurističku situaciju u ovoj oblasti čini veoma povoljnom za istraživače. To je ključ za razumevanje narativa da nam neće Hag pisati istoriju. Oспорavanje Haga u Srbiji je u funkciji relativizacije počinjenih zločina i prakse njihovog negiranja, poznatog kao negacionizam. Već sama Doniina knjiga



svim svojim epistemološkim kapacitetima naznačava do kojih ćemo sve jezivih saznanja doći o namerama i idejama, ali i empiriji protagonista nacionalističke ratne politike.

Istoriografija u Srbiji još nije završila „svoj“ Drugi svetski rat. On je poprište revizija, rehabilitacija, relativizacija prošlosti u utilitarno političke svrhe. Razlozi su primarno ideološke prirode, i već iz prethodno navedenih citata su nemere jasne. Ali kad Drugi svetski rat za srpsku historiografiju bude okončan i konačno pređe iz dnevne politike u istoriju, novo bojište zakonomerno će postati istraživanje i interpretacije ratova devedesetih godina. U tim istraživanjima, ali i historiografskim bitkama, koje slede, Doniina knjiga je važan putokaz. Za očekivati je da će uzroci sloma socijalističke Jugoslavije, kao i motivi i tok ratova koji su među njenim naslednicama vođeni, biti predmet veoma različitih, čak isključivih i međusobno do krajnjih granica suprotstavljenih interpretacija. Takođe je i važno pitanje u kojoj će meri pravni sistemi ovih država, u kojima vladavina prava tek hvata dublji koren, biti u stanju da procesuiranjem zločina počinjenih tokom rata omoguće nužan vrednosni okvir historiografskim interpretacijama. Još je upitnija politička volja koja je nužna da bi se ti nalazi trajno ugradili u javni diskurs i onemogućili negiranje zločina. Društvima koja izađu iz tako krvavih sukoba zakon o negacionizmu je suštastvena potreba. Uostalom, na ovom mestu je promovisana knjiga „Stradanje djece Sarajeva“, nedavno je bilansiran čitav rat u BiH putem „Bosanske knjige mrtvih“. Činjenice su, dakle, poznate, uglavnom istražene, ali u našoj historiografiji potpuno ignorisane. Zahvaljujuću delatnosti Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju u Hagu prikupljen je ogroman materijal, koji će poricanje zločina i zločinačkih namera učiniti ako ne nemogućim, onda ih otežati do granica koje će ozbiljno dovesti u pitanje profesionalni i moralni integritet poricatelja. Šta nam u tom kontekstu donosi Doniina knjiga? Svaki zločin, a pre svega onaj najteži – genocid pitanje je ne broja nego namera. A pre činjenja mora se uraditi temeljna intelektualna, politička i naposljetku medijska priprema „malih“ izvršilaca „velikih nacionalnih poslova“. I tu dolazimo do suštine Doniine knjige. Namere i ciljevi se u ovoj knjizi vide tako jasno i nedvosmisleno. Nema *magnum crimena* u XX veku koji nije temeljno pripremljen. Zbog toga će borba za interpretaciju ratova 90-ih, koja nama sledi biti, da se poslužim rečima velikana francuske nove istorije Lisjena Fevra, borba za istoriju, borba za racionalno i kritičko mišljenje u istorijskoj nauci oslobođeno mitske iracionalnosti i nacionalističkih stereotipa. Zbog toga Doniinu knjigu razumem prevashodno kao podsticaj da se bitka u kojoj bi historiografija i etika morale da pobede, konačno započne.

Uprkos mnogo puta po medijima izgovorenih istorijskih neistina, kao i skupštinskih odluka i rezolucija izglasavanih sa idejom da se beskrupuloznom i amoralnom političkom trgovinom napravi dogovorna i poželjna slika bliske prošlosti – istorija rata u Bosni i Hercegovini se ničim ne može menjati bezmalo dve decenije posle njegovog završetka; jer kako je još Kant upozorio, ne može se ništa učiniti da se izmeni ono što je bilo. Protagonisti nacionalističkog negacionizma svojim odlukama, rezolucijama i interpretacijama *pišu* istoriju, ali vlastitu, ostavljajući budućim istoričarima pisane dokaze o svom radu, svojoj ideologiji i svojoj ljudskoj i profesionalnoj etici. Povratkom istorijskim izvorima tako znalački koncipiranim u Doniinoj knjizi trebalo bi još jednom ukazati da istoriju ne pišu ni sudije, još manje političari ili novinari, kao što je neće napisati ni današnji protagonisti dominantne i sveprožimajuće nacionalističke

ideologije. Istoriju rata u Bosni i u njemu počinjenih zločina *napisalo* je političko i vojno vođstvo bosanskih Srba svojim delovanjem, ideologijom, koliko i praksom, ali i relativno brižljivim čuvanjem svoje dokumentacije. Zahvaljujući tome savestan istoričar, kakv Robert Donia jeste u traganju za racionalnim poimanjem istorije uvek može da pokrene dijalog sa prošlošću putem izvora, dok ideolog, znajući unapred istinu, u izvorima ili njihovom negiranju i prećutkivanju traži opravdanje za svoje savremene političke koncepcije. Da bi postjugoslovenski prostor izašao iz stanja duhovne i materijalne zaostalosti neophodno je suočiti se sa istinom o ratovima 90-ih kako bi se na marginalizaciji (anti)vrednosti koje su do njih dovele izgrađivali modeli i paradigme društva temeljenog na osudi zločina, ali i njihovih idejnih i političkih osnova, tako minuciozno sakupljenih u knjizi Roberta Donie.

Sa promocije knjige u Beogradu, Aeroklub, 19. april 2013.